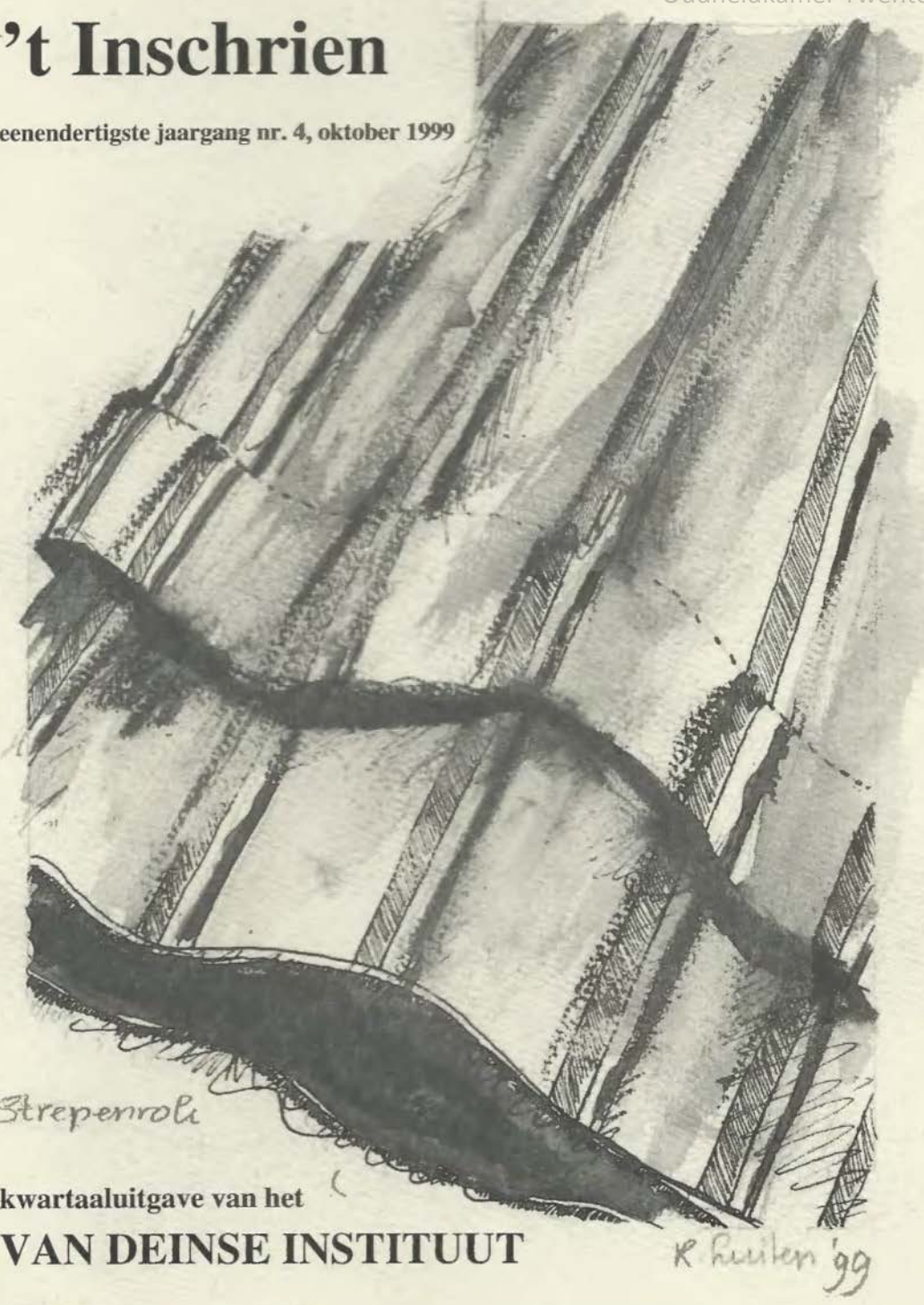

't Inschrien

eenendertigste jaargang nr. 4, oktober 1999

Strepenrol

kwartaaluitgave van het

VAN DEINSE INSTITUUT

R. Huizen '99

'T INSCHRIEN

VAN DEINSE INSTITUUT - TWENTSE ACADEMIE VOOR STREEKCULTUUR

*Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.***Redactie:**

A.J. Bolusset-Brunt, Parijs/Delden

A. Buter, Neede

H. Hagens, Almelo

H.A. Kleerebezem, Borne

J.J.H. Meijer, Hengelo

A.L.A. Wevers, Hengelo

Eindredacteur:

M. Paskamp-van Santen, Mander

Administratie:

Van Deinse Instituut, Het Elderinkshuis

De Klomp 35, 7511 DG Enschede

Tel. 053-4334577, Telefax 053-4340744

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (excl. verzendkosten)

Postrekening nr. 7460146

Rabobank Enschede rek nr. 31.67.32.311,

Giro Rabobank nr.90.20.08

t.n.v. penningmeester Van Deinse Instituut

Aanleveren kopij

Artikelen voor 't Inschrien (zo mogelijk) aanleveren op **diskette met uitdraai** en vermelding formaat.

Redactieadres:

M. Paskamp-van Santen,

Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander.

Tel. 0541-680470

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Grafische vormgeving & Druk: SOWECO Almelo.

[ISSN 0166-3984]

INHOUD

- VDI kamer 1
- *Thea Kroeze* 1
- Uit het Elderinkshuis 2
- Van de streektaalconsulent
- *Gerrit Kraa* 5
- Woekeren met de erfenis
- *A. Buter* 7
- Streektaal helpt het Nederlands
- *Gerrit Kraa* 8
- Een stenen geheim
in de Oude Kerk te Borne
- *J. Hoogenboom* 12
- 'Recht door Zee',
een socialistische krant in
Twente rond 1900
- *A.L.A. Wevers* 14
- Rubriek 'Zwaleman'
- *Adriaan Buter* 20
- Het epitaaf in de Dionysiuskerk
te Welbergen
- *H. Reynders* 23
- Het dagboek der Ellende
- *D. Taat* 26
- Boekennieuws 30

...uit het Elderinkshuis

De zon en het Van Deinese Instituut

Woensdag 11 augustus 1999, de dag van de volledige zonsverduistering in West-Europa. Wekenlang werd er naar toe geleefd, veilig en onveilig kijken, experts aan het woord, eclips-briljetjes en wat zou het weer doen? De spanning was om te snijden. In het gebied van de totale verduistering viel het allemaal wat tegen en natuurlijk kreeg het weer de schuld. Hier in Twente was het vrijwel onbewolkt, tenminste boven mijn dorp wel, de route van de maan voor de zon langs was goed te volgen. Mooi om te zien, maar mooier nog vond ik het merkwaardige licht in mijn tuin en de bijna tegennatuurlijke schaduwen, al kun je dat bij een natuurverschijnsel eigenlijk niet zo zeggen. Hoe hebben mensen in vroeger tijden een zonsverduistering ervaren, vraag je je dan af. Was dat van te voren ook bekend of overviel het de mensen en waren ze misschien bang dat het einde der tijden aanstaande was? En hoe kom je daar achter? Dan ga je te rade bij het archief en de bibliotheek van het Van Deinese Instituut. We kregen bezoek van journalisten van een landelijke omroep die op zoek waren naar gegevens over de vorige totale zonsverduistering in Nederland, ruim tweehonderd jaar geleden. In ons oud-archief was daar weinig over te vinden.

We hebben ook gezocht in het dagboek van Aleida Leurink, de predikantsvrouw uit Losser die 56 jaar lang een dagboek bijhield over allerlei gebeurtenissen in het 18de eeuwse Twente. Ze schreef veel over het weer, ook over de opzienbarende kometen van 1742 en 1744, maar niets over een zonsverduistering. Tenminste, wij hebben het niet kunnen vinden. Dat was jammer, maar we vonden het leuk te kunnen constateren dat de grote omroepen in Hilversum ons Instituut in toenemende mate weten te vinden als ze historisch materiaal nodig hebben. Nog even terug naar 1999: ik kon geen eclips-briljetje bemachtigen (ik heb gekeken in een zwarte emmer met water), maar is er iemand die wel zo'n briljetje heeft en het af wil staan voor de collectie van het Instituut? Dan kunnen we bij de volgende zonsverduistering, over pakweg 200 jaar, iets beter gedocumenteerd voor de dag komen!

BIJ DE OMSLAG:

STREPENROK

Tekening: Riet Luiten

Operatie schoonmaak collectie

In een eerdere aflevering vertelde ik u over het eerste hulp plan voor de bibliotheek van het Instituut. Inmiddels zijn alle boeken onder handen genomen en waar nodig in het Amsterdamse restauratie-atelier gerepareerd en geconserveerd. De meeste staan weer netjes op de plek waar ze horen en kunnen er weer een poosje tegen.

En nu is de museale collectie aan de beurt. Vorig jaar is een onderhouds- en conserveringsplan voor de collectie gemaakt. Een hele mond vol, maar in de praktijk betekent het dat we elk voorwerp bekijken op schade van welke aard dan ook. Bijvoorbeeld vervuiling, kapotte verbindingen, afgebroken delen, aantasting door houtworm of schimmels, enz.

Geconstateerde schade gaan we zelf te lijf voor zover we dat kunnen. Het echte restauratiewerk moeten we, mondjesmaat, uitbesteden. Alle voorwerpen worden in ieder geval zorgvuldig schoongemaakt en preventief behandeld. Dat voorkomt verder verval. Daarna worden ze heel zorgzaam stofvrij verpakt, als het mogelijk is in zuurvrije kartonnen dozen. Het voordeel van de dozen is dat je ze kunt stapelen in de kasten waardoor we weer wat ruimte creëren.

Want, zoals bekend, ons depot is overvol. Je kunt er eigenlijk niet meer dan 3 of 4 mensen tegelijk in werken, anders valt er geheid wat om of op je hoofd. Als een voorwerp de behandeling heeft ondergaan, wordt dat geregistreerd op de bijbehorende stamkaart zodat we later altijd kunnen zien wanneer er wat met een voorwerp is gebeurd. En tenslotte volgt dan de standplaats-registratie, want door het gebruik van de dozen zet je natuurlijk wel weer je hele registratie op de kop.

Dankzij een financiële bijdrage van het Anjerfonds kunnen we nu de schoonmaak-operatie uitvoeren, want ons eigen budget was niet voldoende voor de aanschaf van de nogal dure schoonmaak- en conserveringsmiddelen. Al met al een enorme klus maar wel ontzettend leuk om te doen, want je krijgt alle voorwerpen weer een keer in je handen. We zullen er wel een jaar of twee mee zoet zijn.

Om nog even terug te komen op het ruimtegebrek in het depot: onlangs kregen we twee prachtige jubileumborden ten geschenke aangeboden. Dat waren aardewerken borden, beschilderd met afbeeldingen uit de geschiedenis van de textiel en uitgegeven door de firma Van Heek in Enschede. Natuurlijk accepteer je zo'n schenking maar wel met in je achterhoofd de gedachte „waar laat ik die dingen?“, vooral als je er naar aanleiding van een krantenpublicatie nog twee krijgt aangeboden.

Je houdt je hart vast als je je voorstelt dat iemand ooit een kabinet ofzo zou willen schenken. Wat moet je dan? Dan reken je maar op de creativiteit van onze depot-beheerder, Henk Elties, die ruimtelijk gezien niet voor één gat te vangen is. Tot nu toe heeft hij het mogelijk gemaakt dat elk binnenkomend voorwerp, hoe groot ook, een goede plek kon krijgen. En ik ga er van uit dat hem dat in de toekomst ook wel zal lukken.

Nieuwe uitgaven

Op 28 oktober komt het nieuwe Jaarboek Twente voor het jaar 2000 uit. Het Jaarboek heeft als thema Twente in de afgelopen 100 jaar, waarbij allerlei aspecten uit de Twentse geschiedenis aan de orde komen.

De presentatie wordt dit keer gehouden in het nieuwe ITC-gebouw in Enschede. De bouwpastor van het ITC, dhr. Bos, zal iets vertellen over het werk van het ITC, over het ontstaan en de bouw van het nieuwe ITC-pand en hoe Twente er uit ziet als je het vanuit de lucht bekijkt. Daarna wordt het eerste exemplaar van het Jaarboek overhandigd aan Mevr. Marlou Wesseling, die voor het Ondernemershuis de Twente-promotie doet.

„Jan Bernard Schoemaker, een Twentse heelmeeester in de 19de eeuw”, zo luidt de titel van een nieuwe uitgave van het Van Deirse Instituut. Naar aanleiding van het feit dat Schoemaker 200 jaar geleden geboren werd, stelde een werkgroep een boek samen over leven en werk van deze beroemde, soms beruchte arts in Borne. Het boek telt 100 bladzijden en kost f 29,90. Op 24 september wordt het gepresenteerd in het Bussemakerhuis in Borne, daarna kunt u het kopen bij het Van Deirse Instituut in Enschede.

Aukje Krommendijk

1999 - HET JAAR VAN DE VOLKSCULTUUR

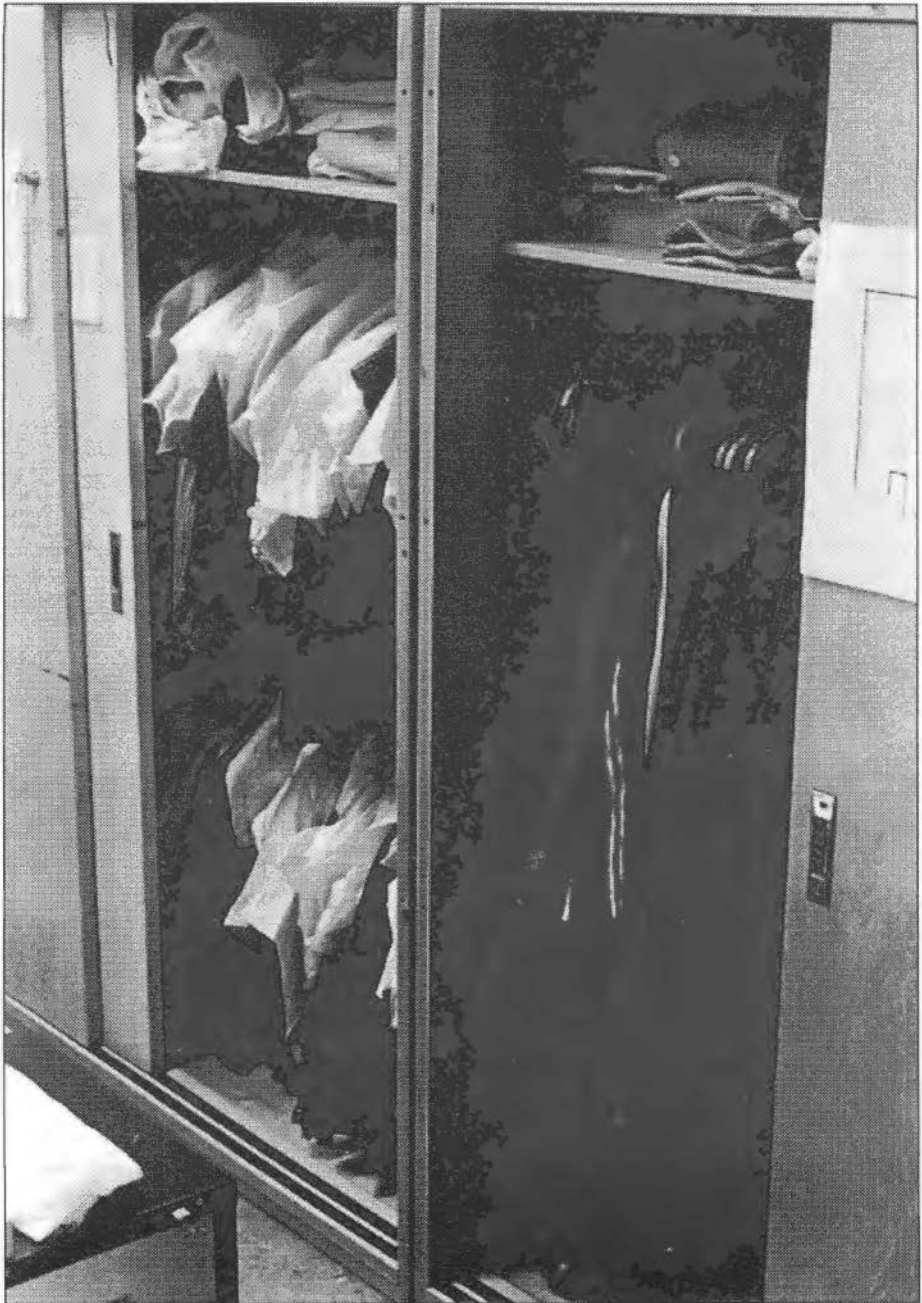
**„...ALS U ER NIETS MEE KUNT,
GOOI HET DAN MAAR WEG”...1**

Tot een van de museumtaken hoort verwerving, bijvoorbeeld door erfclating, schenking, bruikleen of koop. Doordat textiel meestal niet voor hoge prijzen hoeft worden aangekocht zoals bijvoorbeeld schilderijen, groeit de collectie snel. Dat heeft zijn consequenties. Alles moet zo spoedig mogelijk worden geïnventariseerd en van een nummer voorzien zodat het terug te vinden is. Door tijdgebrek is dit niet altijd mogelijk, vooral als het een groot aantal voorwerpen betreft, die tegelijkertijd verworven worden.

Als ik gesterkt door de koffie van Herman en de geestrijke, sprankelende ochtend-conversatie van mijn collega's de twee trappen naar het depot beklim, is mijn werkdag goed begonnen. Er moet onderhoud gepleegd worden, gedocumenteerd, bergplaatsen gezocht, gefotografeerd, voorlichting gegeven, bruiklenen klaargemaakt. Dat komt nooit af, hoeft ook niet, als je maar redelijk blijft. En na bijna 100 jaar kunnen we stellen dat we redelijk blijven.

De O.H.K., nu V.D.I.², verzamelt en bewaart textilia die betrekking hebben op Twente en dan met name de streekdracht. De collectie omvat grof gezegd de periode 1800-1930 met uitschieters in de 18e eeuw en in de jaren 1950-60. Alle kostuumonderdelen zijn aanwezig, al zijn er maar enkele als compleet kostuum aangeleverd. De O.H.K.dateert van 1905 dus wordt al een eeuw verzameld. Vroeger was er binnen de O.H.K.weinig belangstelling voor textiel. De belangstelling ging destijds in de eerste plaats uit naar allerlei interessante archeologische vondsten. Het hoofddoel van de vereniging was de, bij particulieren aanwezige, historische voorwerpen te bewaren. Alsook urnen, stenen hamers en beitels verzameld door J.J. van Deinse en Mr. G.J. ter Kuile sr. Voor het verzamelen van textiel was in Nederland sowieso niet veel belangstelling. Werd in de ons omringende landen vlijtig verzameld, toen men begon na te denken over het oprichten van musea gewijd aan textielindustrie waren de hier gefabriceerde stoffen geen kunstwerken meer, zoals bijv. in Lyon, maar slechts massaproducten. Het industriële product werd niet interessant genoeg gevonden. De ateliers in Nederland voor goudborduurwerk en wandtapijten, de zijde en linnendamastindustrie, takken van kunstnijverheid waarin Nederland grote artistieke hoogte bereikte, bestonden al lang niet meer toen in de loop van de 19e eeuw museumcollecties werden aangelegd. In de 16e en 17e eeuw werden in ons land ook geen systematische verzamelingen opgebouwd op dit gebied.

Samengevat: toen in Nederland nog mooie stoffen werden geweven, werd nog niet verzameld en toen het tijdperk der musea was aangebroken werden er geen mooie

stoffen meer gemaakt, die inspireerden tot verzamelen³. Zo ging het ook met kledingstukken. En na de conclusies van het voorgaande mogen we welbeschouwd bijzonder tevreden zijn met de collectie die het VDI nu bezit. Deze beslaat zo'n 200 jaar en dat is heel behoorlijk te noemen. Dat de kleding uit de periode 1880-1930 oververtegenwoordigd is komt doordat ouderen die kleding vaak gewoon bleven dragen. En toen de OHK werd opgericht was er een eventuele plaats waar de textiel, voorgoed uitgediend, bewaard kon blijven. Daarbij moet worden aangetekend dat er verschillende personen waren die het belang daarvan onderkend hebben. In de lijst van ten geschenke en in bruikleen ontvangen voorwerpen van november 1917 staat bijvoorbeeld: 'eenige zeer ouderwetsche kleedingstukken' van de heer zus en zo. Of, 'eenige met naaldwerk versierde kleedingstukken'. 'Strooien vrouwen rouwhoed en eenige ouderwetsche kleedingstukken' van iemand op de Zuid Esmarke. Welke dat zijn is niet meer na te gaan.

Ook is er sprake van een zogenaamde Twentse Kleerkist die wordt beschouwd als basis van de collectie. Of het hier gaat om bovenstaande textilia of dat het zich toch om iets anders handelt, is mij niet bekend. Uit die kleerkist komen bijvoorbeeld de driekante steek en grote gele strohoeden. Raadselachtig. Andere grote onderdelen van de collectie zijn o.a. de Scaf verzameling, de Overbeek-Twekkelo collectie, die van ter Harmsel uit Rijssen, van Cromhoff-van Heek, van Mejuffrouw Westerink die veel babygoed schonk en enkele 'snuisterijen'.

Het meest enerverend was de schenking van het restant van de verzameling van Dr. Boot via een zoon van hem in Australië. Uiteindelijk na veel heen en weer geschrijf en gebel arriveerden de spullen, gratis meegevoegen door een vriend van voornoemde zoon, die iets belangrijks was bij de K.L.M.

Er was minstens een kilo mottenballen bijgedaan uit voorzorg. Het R.M.T.⁴, waar we toen nog gevestigd waren, stonk er dagenlang naar. Het bleek echter dat een deel van deze gift niet hier thuishoorde maar in Zeeland. De kleding is daar inmiddels terecht. Een heel bijzondere schenking waren de Biedermeyer japonnen uit de nalatenschap van 'grootmoeder Winter' uit Vriezenveen. En dan nog veel, heel veel waardevolle aanvullingen van particulieren, die hun vaak gekoesterde en lang bewaarde textiel afstaan in de hoop dat het geëxposeerd zal worden, of in het vertrouwen dat er goed voor gezorgd zal worden. Aan het eerste kunnen we lang niet altijd voldoen, het laatste is gegarandeerd.

Een aankoop wordt pas gedaan als het een unieke en noodzakelijke aanvulling op de collectie betreft. Zo werd in de jaren 1970 nogal eens iets aangekocht van Dhr.Oldekamp in Rijssen. Hij keek voor het RMT uit naar bijzondere kledingstukken. Destijds vulden deze aankopen bepaalde hiaten in de verzameling. Op deze manier is een veelzijdige en belangrijke verzameling ontstaan. Tegenwoordig is er geen geld voor aankopen. Gelukkig wel, zo nu en dan, voor goed materiaal: zuurvrije dozen, vloei, schoonmaakspullen, stofkapjes, museumstofzuiger e.d. Langzamerhand is er

een klein labje ontstaan waarmee we houtworm, boktor, mijt, mot en ander venijn te lijf kunnen gaan. Als een schenking binnenkomt wordt eerst gekeken of ze al dan niet 'schoon' is. Hiermee wordt niet bedoeld gewassen, maar of er geen ongedierte inzit. Als dat niet zo is, zorgen wij ervoor dat dit op een verantwoorde manier gebeurt (dus sla niet aan het wassen, potentiële schenker). Dan wordt alles beschreven, inclusief, het wie, wat, waar, waarom verhaal. Het is altijd bijzonder fijn als men de herkomst van een kledingstuk beschrijft. Zoals nr. KT 393, een trouwpak, "dit trouwpak is in 1898 gedragen door de Hendrik Putman in Markelo". Wat documentatie betreft is de onderrok van Paula Mahler heel interessant omdat ze een goed beeld geeft van de tijdgeest. Paula leefde van 1865-1938. Ze heeft de betreffende onderrok spaarzaam gedragen tot aan de reform mode (1900/1910). In de jaren 1950 is de rok gebruikt als onderrok op studentengala's van een kleindochter. In de jaren 1970 gebruikten achterkleindochters hem als bovenrok bij feesten en in de jaren 1980 was hij weer onderrok onder een avondjapon. Nu ligt ze in een lade bij het VDI.

Na dit alles krijgt het voorwerp een nummer en een vaste standplaats. Dan wordt van ieder voorwerp een stamkaart met foto gemaakt. Daarna worden de gegevens in de computer gebracht, waar op voorwerp, tijd materiaal etc. te selecteren valt zo dat e.e.a. makkelijk te vinden is. En als het goed is, heeft de gulle gever een bedankbrief gehad. Omdat we ruimte noch gelegenheid hebben om veel van de collectie te laten zien, zijn we altijd blij met de vele aanvragen voor bruikleen door welke musea ook, die we, mits de omgeving in orde is, altijd graag honoreren.

Er gebeurt veel met de collectie. Met textiel is het nu eenmaal zo dat het constante zorg behoeft. Het is geen theekopje dat eenmaal op een veilige plaats nog wel 400 jaar meekan. Sommige stukken slijten plotseling, zomaar, heel snel. Of het verval had al lang geleden ingezet en wordt nu ineens zichtbaar. Wat je ook probeert: stofvrij, zoveel mogelijk hetzelfde klimaat, weinig licht, mottenpapier, geregeld nakijken; je wordt er steeds weer met je neus opgedrukt dat het hier gaat om organisch materiaal.

We haalden ooit uit het Los Hoes (R.M.T.) de restanten van een opgegeten kniebroek. We pelden een wollen rok van een katoenen onderrok, van een pop die wel erg lang in een expositie had gestaan. Helemaal Annie M..G.Schmidt: 'Zeven motten in een mantel'. We hebben ze nog, de zijden schorten met zware chenille franje, op alle vouwen gebroken.⁵ Daarentegen zijn alle mannenpakken in goede staat vanwege tabakskruimels in de zakken (toch ergens goed voor). En soms rolletjes krantenpapier (drukinkt). Geen mot of mijt te bekennen.

In zeer zwaarmoedige stemming, kun je je afvragen, waar je mee bezig bent. Alles vergaat toch tot stof, wat is er in vredesnaam de lol van, het nog even langer proberen vast te houden. Voor wie? Na 12 jaar werken aan deze collectie bekruipt je dat gevoel wel eens. Bewaar je herinneringen of conserveer je studiemateriaal? Daar kan eindeloos over doorgefilosofeerd worden. Nu is de trend gelukkig dat hoe

eenvormiger (letterlijk) en in zekere zin kleiner de wereld wordt, hoe meer de behoefte ontstaat aan het verhaal van de eigen plek. Niet iedereen is kosmopoliet, sterker nog, het zijn slechts de uitzonderingen. Daar komt nog bij dat de afzonderlijke textilia vaak mooi zijn vormgegeven. Kleding kan ook kunsthistorisch waardevol zijn.

Een probleem is, waar op te houden met verzamelen. De Twentse dracht is voornamelijk de knipmuts. Laden vol hebben we. In het Openluchtmuseum in Arnhem zag ik eens een lade met Brabantse poffers openen, ze schuimden eruit. Knipmutsen hebben dat niet zo. Er is van alles verzameld, hoogtijdracht en werkdracht, mannenpakken, poppenkleertjes, kinderkleding, de inhoud van linnenkasten, een steeds leukere hoedenverzameling, de petten van de Fa. Drehfahl, kledingonderdelen als boordjes, losse mouwen en kragen, ondergoed, schorten, paraplu's. De vraag is nu, moet je ophouden met verzamelen waar het geen streekdracht meer is, of moet je doorgaan met vergaren van datgene wat algemeen gedragen werd in de 2^e helft van deze eeuw. Eveneens als zijnde streek- of volkscultuur. Datgene wat nog steeds in Twente gedragen werd en wordt, modekleding dus en dan de Twentse versie. Als we wollen kousen hebben, handgebreid en machinaal, katoenen en kunstzijden, moeten er dan ook niet nylons bij en panty's?

Als we strikt zouden zijn en ophouden bij wat ooit als dracht betiteld werd, zouden we inmiddels het een en ander kunnen afstoten. Het opgaan blinken en verzinken van de

streekdracht kunnen we voldoende laten zien: kleding, ooit vol betekenis voor alle aspecten van een mensenleven, tot folklore.

Is er leven na de knipmuts? Wel wis en waarachtig! Moeten we dat niet ook verzamelen? Een probleem is, hoe de criteria en scheidslijnen aan te leggen. Er blijft zoveel te onderzoeken en verzamelen over. Om eens iets te noemen: Welke kapper in Twente was het eerst met de 'permanente wave', hoe extreem was een hot pant in 1970 op de markt in Hengelo, hoe keek men tegen de eerste langharige en bebaarde UT-studenten aan, hoe hoog waren de suikerspinkapsels uit de Jan Cremer verhalen, wie had een Beatles jurk, hoe gewild was de ribcord van Schutterveld voor die 'bell bottom', meestal bruine, rib broeken, wie kocht bij Woudstra en wat hing daar dan. Zoiets is te bewaren d.m.v. foto's, interviews, krantenartikelen, dagboeknotities etc. Het zou echter veel illustratiever zijn het voorwerp erbij te hebben, zoals een anekdote een ingewikkeld verhaal verduidelijkt.

Tot hoever je daarmee moet gaan, wat ethisch verantwoord is en wat in verband met de bergruimte praktisch haalbaar is blijven voorlopig open vragen. Deze vraagstelling rond het verzamelen is gelukkig niet alleen een probleem binnen het VDI. Het is een landelijk museaal probleem. Het I.C.N.⁶ houdt daar binnenkort een congres over: 'Grenzen aan de groei', selectie processen rond museale collecties. Wij zullen de uitkomsten van dergelijke congressen en symposia nauwlettend in het oog houden. We zullen ze toetsen aan onze eigen situatie en daaruit conclusies trekken. En intussen wil ik U vragen niet te snel iets weg te gooien, het zou de spil van de collectie van de komende 200 jaar kunnen zijn.

Riet Luiten

- 1) Uit een brief in 1956: '...als het enige waarde kan hebben voor Uw museum. Zo ja, mag ik het U dan aanbieden. Zo neen, zoudt U het dan in Uw prullemand willen doen?' Het ging hier nota bene om een jas van de schutterij.
- 2) Oudheidkamer Twente en Van Deirse Instituut
- 3) Verslag textieldag 4-6-1981 'Bewust verzamelen van textiel?!' 'Verzamelbeleid in musea van 1880-1940' E.Hartkamp-Jonxis.
- 4) Rijksmuseum Twente
- 5) Dat kwam omdat er in de loop van de vorige eeuw steeds vaker technieken werden toegepast om zijde te verzwaren waardoor ze mooier viel en meer 'body' had. Zijde moest knisperen en ruisen. 'Es war eine rauschende Ballnacht'. Helaas kwamen deze technieken de houdbaarheid niet ten goede. Een onverzwaarde zijden modejapon uit dezelfde periode, laatste kwart 19e eeuw, is in perfecte staat.
- 6) Instituut Collectie Nederland.
- 7) Foto's gemaakt door Wim Kampjes.

ENKELE BELANGRIJKE BOUWFRAGMENTEN VAN HET VOORMALIGE KLOOSTER GALILEA MAJOR IN SIBCULO

Z.G.M. Kolks

Voor het aantreden van dr. C.C.W.J. Hijzeler als professioneel archeoloog in Twente (1939) werden de opgravingen in deze regio verricht door medewerkers van het Rijksmuseum voor Oudheden in Leiden¹ of door geïnteresseerde amateurs, in opdracht van evenzeer geïnteresseerde hoge heren uit de textielnijverheid. Een voorbeeld van het laatste geval is de opgraving van een gedeelte van het voormalige klooster Sibculo (1928-1929).

Opdrachtgever en financier was hier Ludwig van Heek te Enschede, sinds 1897 firmant van het textielbedrijf Van Heek & Co. te Enschede en met zijn zoon Helmich Jan Paul in 1926 oprichter van de textielonderneming L. van Heek en Zonen N.V. te Losser².

Uitvoerder van de opgraving was J. ten Bruggen Cate („Steenjantje”) te Albergen, blijkens een briefhoofd van 15 juli 1931 kweker en handelaar in „Tuin-, Landbouw-, en Klaverzaden en Vruchtboomen”, maar ook als antiquair werkzaam³.

De wijze, waarop het klooster is opgegraven, past in het beeld van vele vooroorlogse bodemonderzoekingen: een jacht naar funderingsresten en naar losse vondsten, die zonder al te veel acht te slaan op de vondstomstandigheden slecht of niet gedocumenteerd aan de oppervlakte werden gebracht⁴. Zo is van de in dit artikel ter sprake gebrachte vondstresultaten geen specifieke vindplaats bekend, zodat zij niet met een bepaald gebouw in verband kunnen worden gebracht. Maar alvorens tot een bespreking van de objecten over te gaan lijkt het mij gewenst, eerst beknopt de geschiedenis van het klooster uit de doeken te doen, en wel toegespitst op het ontstaan en de lotgevallen van de diverse gebouwen⁵.

Het klooster Onze Lieve Vrouw van Galilea te Sibculo werd in 1406 op woeste grond gesticht als een Huis van de Broeders van het Gemene Leven. De broeders stonden onder leiding van een priester, Jan Clemens of Johan Klemme, die God in eenzaamheid wilde dienen.

De behuizing werd niet direkt ter plaatse opgetrokken. In maart van genoemd jaar verrees er een huisje in de nabijheid van de plaats van vestiging: daar, waar zich nu het dorp Mariëberg bevindt (over de weg thans op 6 km. van Sibculo). Van daar uit bouwden de broeders een primitief onderkomen in Sibculo, waar zij aanvankelijk in de open lucht moesten slapen. Op 13 juli werd in de daar gebouwde kapel de eerste H. Mis opgedragen; deze kapel werd op 25 oktober gewijd.

Op 14 september 1412 gingen de broeders over tot de orde van de Cisterciënsers, en werden daarmee echte kloosterlingen. Onder het prioraat van Johan Buninck (1412-1418), de eerste prior van het convent, werden het woonhuis, de bakkerij en de

brouwerij opgetrokken. Verschillende andere gebouwen, waaronder de kerk, kwamen tot stand onder het bewind van prior Gherlacus of Gherlich van Kranenburg (1454-1491, de zevende prior). In het begin van de 16de eeuw was het klooster tamelijk rijk en machtig. In 1523 legde een brand grote delen van het convent in de as°. Het einde van de kloostergemeenschap werd ingeluid in het jaar 1579, toen de tot de Reformatie overgegangene Ridderschap en Steden van Overijssel haar bezit confisceerde. Vanaf dat moment stond het gebouwencomplex bloot aan plunderingen en vernielingen door de omwonenden. Op 11 maart 1604 besloot genoemd college het klooster af te breken. Een gedeelte van de kerkschat zou zijn gered door overbrenging naar het Hollands College te Keulen. In 1660 waren er van de gebouwen nog slechts gedeelten van de kerk en het bakhuis over.

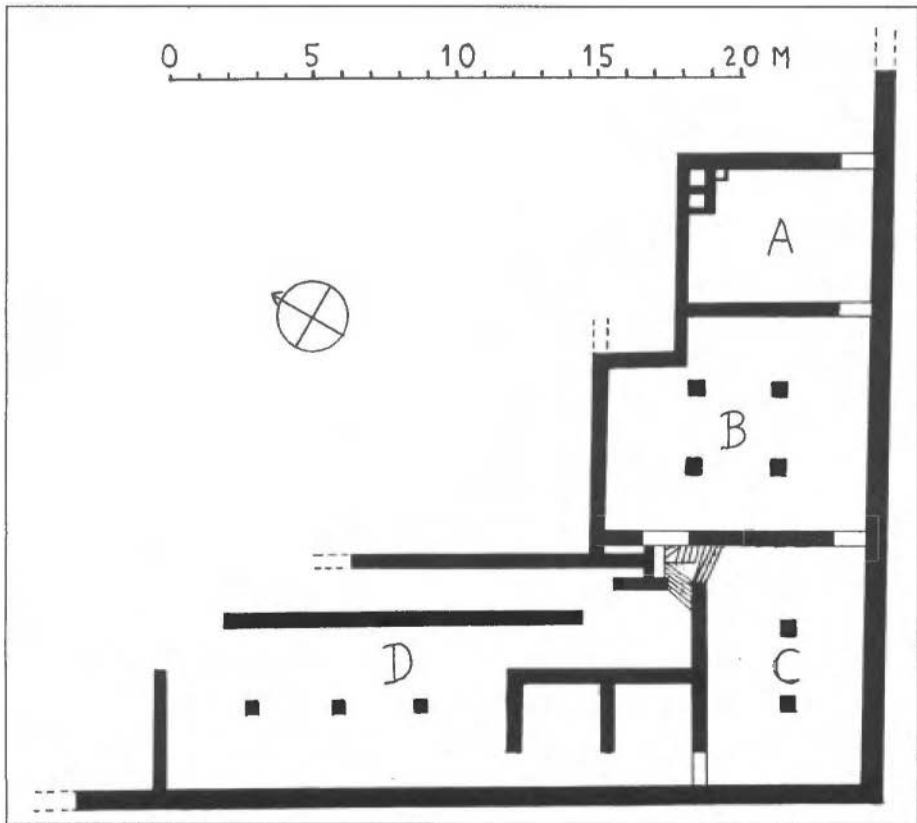

fig. 1: Plattegrond van de opgegraven kelders (toestand 1928). Volgens pastoor A.E. Rientjes was A. de keuken, B de refect (eetzaal), C de herenrefect en D het huis van de conversen (lekebroeders).

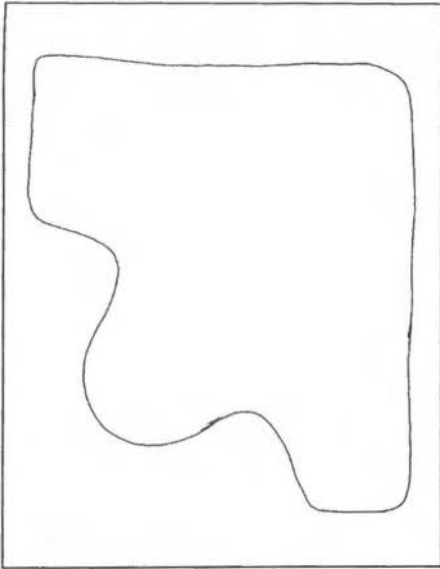

fig. 2: *Grauwe baksteen (17 x 14,3 x 8 cm)
met staafprofiel.*

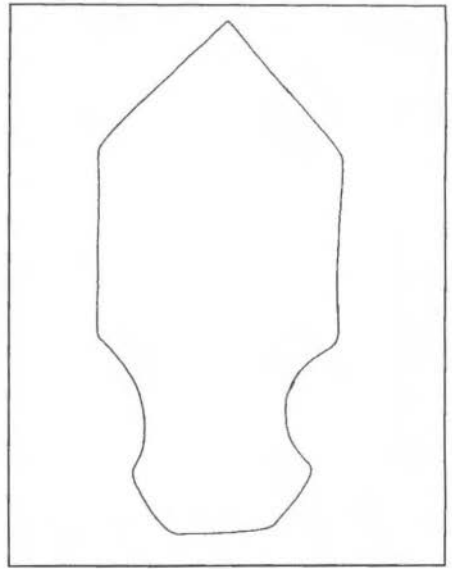

fig. 3: *Dwarsdoorsnede van een paarsrode
gewelfrib van baksteen (22 x 10 x 5,5 cm).*

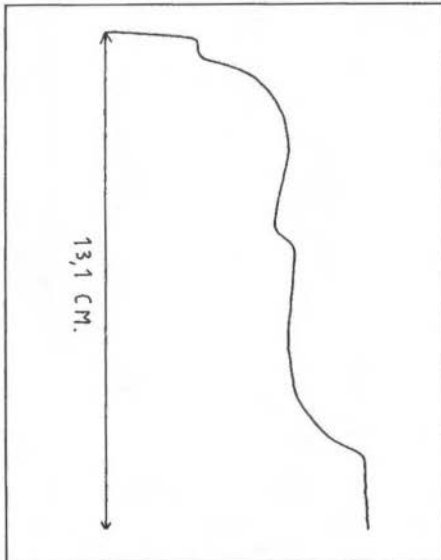

fig. 4: *Profiel van een zandstenen bouwfragment,
waarschijnlijk de omlijsting van een ingang.*

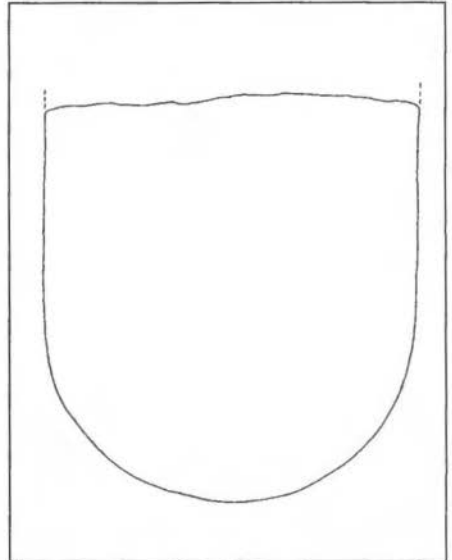

fig. 5: *Lichtrode daktegel [fragment]
16,8 x 15 x 1,7 cm).*

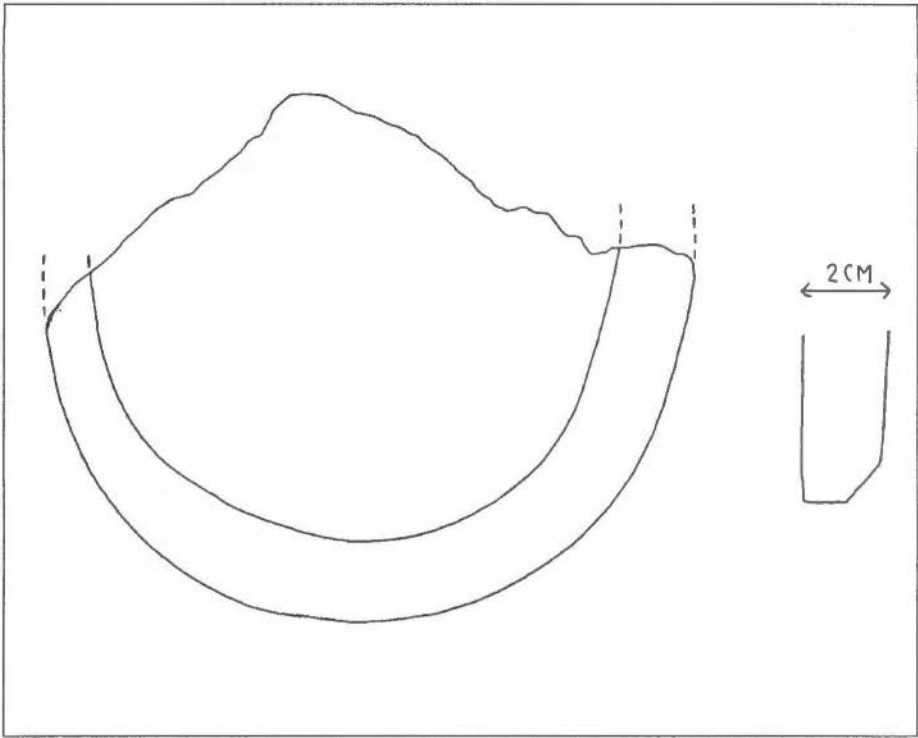

fig. 6: Aanzicht en doorsnede van een lichtrode daktegel [fragment] (12,5/15 x 2 cm).

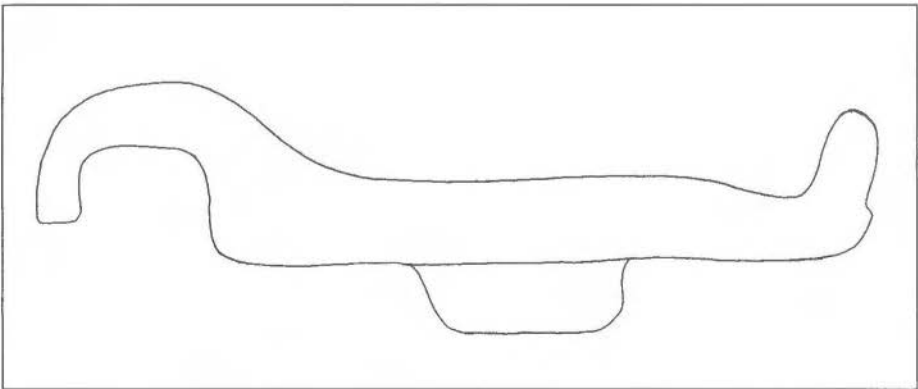

fig. 7: Platte, lichtrode, linksdekkende dakpan (25 x 18 x 5/7 cm).

Zoals hierboven is gemeld zijn zeventig jaar geleden opgravingen verricht. Daarbij zijn de funderingen van een aantal gebouwen blootgelegd, die door pastoor A.E. Rientjes geïdentificeerd zijn als de keuken, de refter, de herenrefter en het huis van de lekenbroeders (conversen)(fig. 1). Oostelijk van dit laatste zou volgens zijn hypothese de kloostergang hebben aangesloten, en noordelijk daarvan de kerk.

Het klooster was opgetrokken van kloostermoppen⁷. Deze zijn gewoonlijk 8 cm dik. Een dergelijke dikte is voor Overijssel hoogst uitzonderlijk!⁸ De fundamenteen waren blijkens foto's gemetseld in onregelmatig verband. Tenminste zeven opgegraven grauwe bakstenen zijn voorzien van een staafprofiel (fig. 2); het veruit langste exemplaar (30,5 x 14 x 8 cm.) vertoont nog sporen van metselspecie.

Een veertiental aan de bovenzijde in een punt uitlopende bakstenen heeft de voor Overijssel in de tweede helft van de 15de eeuw gemiddelde dikte van ongeveer 5 cm; vanwege het profiel aan de onderzijde kunnen deze exemplaren als onderdelen van een gewelfrib worden beschouwd (fig. 3). Zij zullen gezien hun vorm uit de 15de of de eerste helft van de 16de eeuw dateren.

Nog dunner is een bruingeel geglazuurde baksteen (15 x 10 x 3,5 cm.), die mogelijk als vloertegel heeft gediend. Behalve van baksteen is bij de bouw van het klooster ook rijkelijk gebruik gemaakt van zandsteen. Dit gegeven is een hard bewijs voor het feit, dat de monniken van Sibculo afgeweken waren van het in hun orde over het algemeen en zeker in het begin - gangbare principe van het betrachten van een uiterste soberheid in de bouw⁹. De zandsteen is voornamelijk gebruikt voor pijlers, ingangsomlijstingen (fig. 4) en vensterharnassen.

De pijlers, die in de refter stonden, hadden onder en boven een vierkante, en voor de rest achthoekige doorsnede. De ingangsomlijstingen en vensterharnassen vertonen rijke, laatgotische profileringen. Ook van zandsteen zijn een zware ronde sluitsteen (diameter 48 cm., hoogte 28 cm.), en een in brokstukken te voorschijn gekomen zonnewijzer.

Bij de bespreking van de bouwmaterialen dient tenslotte nog een geprofileerd blok ijzeroer te worden vermeld. Van de in de middeleeuwen dikwijls als vloerbedekking voorkomende plavuizen zijn twee types vertegenwoordigd: het gangbare vierkante, en het rechthoekige. De vierkante zijn rood. Ieder exemplaar meet 17,5 x 18 x 4,5 cm. De rechthoekige die - om in heraldische termen te spreken - schuin zijn gevierendeeld, zijn eveneens rood.

Elk exemplaar heeft hier de afmetingen 13 x 24 x 4,5 cm. Op sommige plavuizen komen sporen van groenige glazuur (koper- of chroomoxyde) voor. Over een geglazuurde baksteen, die mogelijk als vloertegel is gebruikt, is hierboven reeds gesproken.

Behalve van de dekking van de vloeren zijn ook van de dekking van de daken verschillende restanten bewaard gebleven. In het laatste geval gaat het zowel om daktegels als om dakpannen. Twee van de 'tichels' eindigen aan de onderzijde

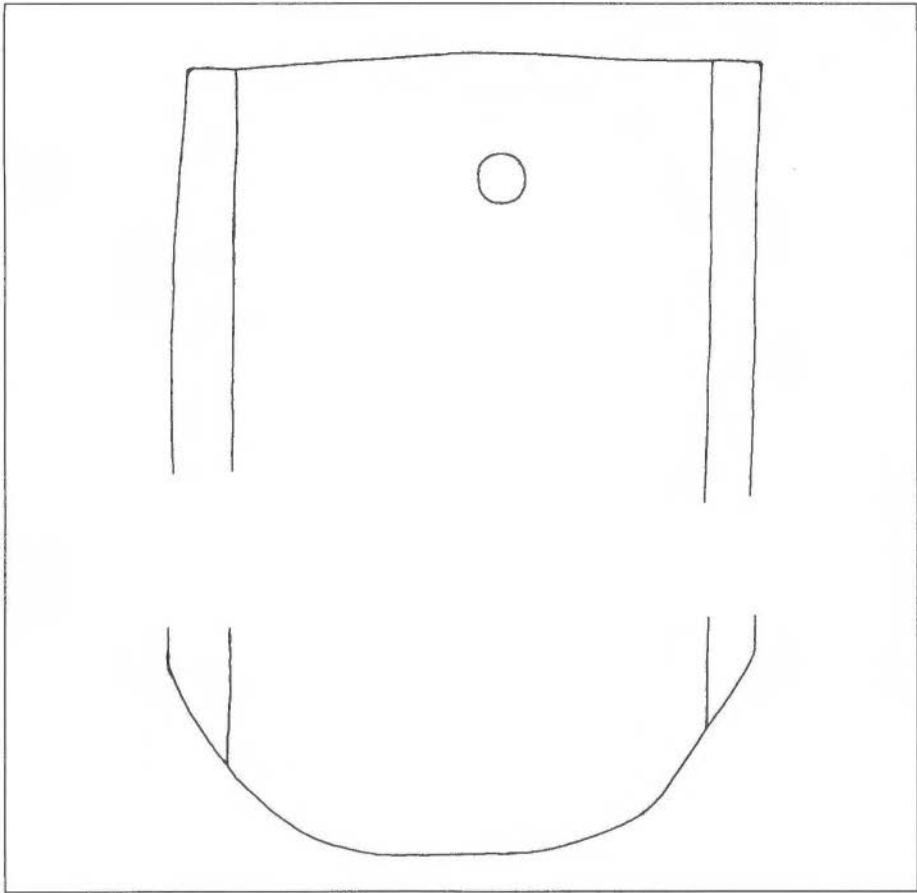

fig. 8: Rode dakpan [onderpan] (32,3 x 15,3 x 2 cm) met spijkergat en geglazuurd gootje.

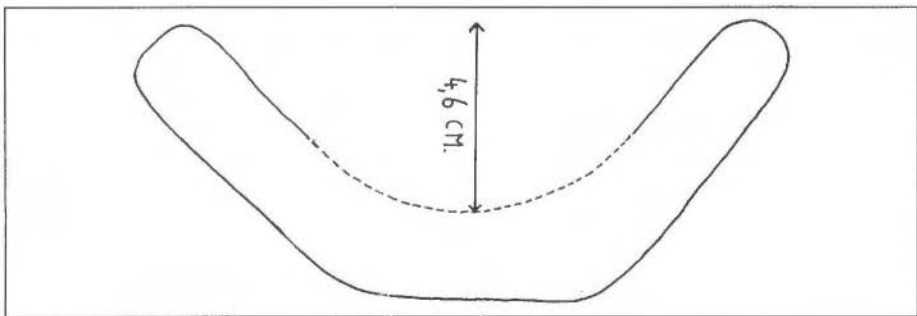

fig. 9: Dwarsdoorsnede van dakpan fig. 8. Het geglazuurde gootje is gearceerd.

half rond (fig. 5); bij de éne is deze ronding voorzien van een afschuiningsprofiel (fig. 6). Deze daktegels komen vanaf de 13de eeuw of vanaf omstreeks 1300 in het westen, zuidwesten en midden van ons land voor; een opgraving in Almelo heeft aangetoond, dat zij - weliswaar zelden - ook al vroeg in Twente zijn toegepast (vóór ca. 1360)¹⁰. Een bijzonder exemplaar is een linksdekkende, zg. Hildesheimer pan (fig. 7). Een dergelijke tegel is aan de éne zijde voorzien van een opstaande rand, en aan de andere van een bol uiteinde. Aan de onderkant komt een nok voor om afglijden te voorkomen (de pan hing met deze nok aan een panlat). Hildesheimer pannen zijn in noordoost-Nederland in de 16de eeuw toegepast; langzamerhand werden zij verdrongen door gegolfde Hollandse pannen¹¹.

In de Middeleeuwen kwamen ook al pannen voor. Sinds de 13de eeuw of sinds omstreeks 1300 vinden wij de in die periode - vooral in noord- en oost-Nederland¹² gangbare vorm van holle pannen. Deze worden om en om met de holle zijde naar boven en naar beneden gelegd. In het laatste geval spreekt men van bolle pannen. Geassocieerd met kloosterarchitectuur worden de holle onderpannen wel nonnen en de bolle bovenpannen wel monniken genoemd.

Van de in Sibculo gevonden onderpannen hebben tenminste negen in het midden van de holle zijde een bruingeel geglaazuurd gootje. Het glazuur is niet over de volle breedte aangebracht, omdat de uiteinden van een onderpan worden gedekt door een bovenpan. Bij het afgebeelde exemplaar (fig. 8 en 9) heeft het gootje een breedte van 7 cm. In aanmerking genomen, dat een dergelijk gootje in Deventer vanaf 1514 minimaal drie vingers breed moest zijn¹³, lijkt mij een datering van dit exemplaar in het tweede kwart van de 16de eeuw voor de hand liggend.

Jammer genoeg zijn de vondsten van het klooster Sibculo - evenals de realia van de Oudheidkamer 'Twente' - op dit moment niet te bezichtigen. Het is te hopen, dat aan deze onbevredigende toestand spoedig een einde komt.

Noten

1. B.v. de opgraving van de Hunenborg in het Volterbroek bij Ootmarsum, in 1916 op verzoek van de eigenaar, de Oudheidkamer „Twente”, uitgevoerd door dr. J.H. Holwerda. Zie J.W. Holwerda: De Hunenborg in Twente, in: Verslagen en mededeelingen van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, drie en dertigste stuk - tweede reeks - negende stuk, Almelo 1917, en: A.D. Verlinde: Datering en identificatie van twee Twentse vluchtburchten, in: 't inschrien, 7de jg. nr. 4, oktober 1975, blz. 61-64.
2. Bordewijk, H., A.J. Mensema en P.F. Schevenhoven: Inventaris Van Heek & Co 1817-1968 en de N.V. Boekelosche Stoombleekerij 1888-1965, Zwolle 1996 (Uitgaven van het Rijksarchief Overijssel nr. 58), blz. 383-386. In de jaren 1926-1929 kocht Ludwig van Heek bij het voormalige klooster Sibculo verschillende percelen grond aan.
3. Zo verkocht hij aan het Rijksmuseum Twenthe drie baardmankruiken (inv. nrs. 324 A en B, en 691). Ten Bruggen Cate heeft in 1926 het kloosterterrein, dat mogelijk voor industriële doeleinden gebruikt

- zou gaan worden, „uit oudheidkundig oogpunt” aangekocht (Oudheidkundig Jaarboek. 3de serie van het Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, Utrecht 1926, blz. 222).
4. Zie A.E. Rientjes: De bouw- en kunsthistorische resten van het klooster Sibculo en Marienberg, II, in: Overijsselsch Dagblad 15 nov. 1928; A.E. Rientjes, in: Verslag der handelingen over de 139ste vergadering gehouden op 13 November 1928 in de Grote Sociëteit te Zwolle, in: Verslagen en mededelingen van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, zes en veertigste stuk - tweede reeks - twee en twintigste stuk, Deventer 1929, blz. XLI; en G. van Haeff: Groot-Galilea in Zybbekeloe. De geschiedenis van het middeleeuwse klooster Sibculo, De Krim-Hardenberg 1977, blz. 93-94. Toch vormt Sibculo in positieve zin een uitzondering op het gestelde, doordat een gedeelte van de gebouwen in een plattegrond is vastgelegd (Rientjes 1928; 1929 blz. XXXVIII).
 5. Zie: Oudheden en Gestichten van het Bisdom van Deventer, V, Leiden 1725; Kroniek van Arent toe Bocop (geschreven ca. 1580), uitgegeven door het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, Utrecht 1860, blz. 476; W.G.A.J. Röring: Kerkelijk en Wereldlijk Twente I, Oldenzaal 1909, blz. 257-263; A.E. Rientjes 1928 (zie noot (4)), I en II, 14 en 15 nov.; A.E. Rientjes 1929 (zie noot (4)), blz. XXIX-XLII; M. Schoengen: Monasticon Batavum, III. De Benedictijnsche Orden benevens de Carmelieten en Jesuïeten, Amsterdam 1942 (Verhandelingen der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, afdeling Letterkunde, nieuwe reeks, deel XLV), blz. 55; G. van Haeff: o.c. (zie noot (4)); J. van der Veen: Het klooster Galilea Maior te Sibculo. Zijn stichting en de ontwikkeling van het kloosterbezit in de periode 1406-1481, in: Overijsselse historische bijdragen. Verslagen en Mededelingen van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 93ste stuk 1978, Zwolle 1978, blz. 7-25.
 6. „Rond het feest van Maria Boodschap (25 maart) brandde in het kloostercomplex van Sibculo een groot gedeelte van de gebouwen af. (...) De oorzaak van de brand lag in het feit, dat de daken zeer ontvankelijk zijn voor vuur. Doordat degenen die de leiding hadden in de bakkerij, nogal onvoorzichtig met het vuur omsprongen, raakte de brouwerij in brand. Vandaaruit verspreidde zich een machtig vuur en deed de belendende panden vlam vatten.” (U.K.J. de Kruijf in: J.B. Schildkamp e.a.: 1520-1525. De kroniek van Johannes van Lochem, prior te Albergen, Albergen/Enschede 1996, blz. 456 nr. 264).
 7. Een gedeelte van deze stenen, afkomstig van de fundamenteën, is gebruikt voor de bouw van de Mariakapel in Borne in de jaren 1954-1957 (Honderd Jaar Stephanus Parochie Borne, Borne 1988, blz. 80 en 139); deze stenen, rood van kleur, meten 19/26,5 x 12/13 x 4,5/6,5 cm.
 8. De gemiddelde dikte van de bakstenen in Overijssel is in de 15de en de eerste helft van de 16de eeuw 6 cm.
 9. Vgl. G. Duby: Bernard van Clairvaux en de Cisterciënzerkunst, Amsterdam 1989, blz. 14: “Het generaal kapittel schreef ... voor dat de kerken en andere kloosterruimtes geen enkele gebeeldhouwde of geschilderde versiering mochten hebben; het verbood ook de toepassing van gekleurde ramen ...”
 10. Verlinde, A.D.: Archeologische kroniek van Overijssel over 1996, in: Overijsselse historische bijdragen. Verslagen en mededelingen van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis, 111^c stuk 1996, Zwolle 1996, blz. 154.
 11. Vries, D.J. de: Bouwen in de late middeleeuwen. Stedelijke architectuur in het voormalige Over- en Nedersticht, Utrecht 1994, blz. 91.
 12. Vries, D.J.: o.c., blz. 83 en 92.
 13. Vries, D.J.: o.c., blz. 83.

Zwaleman

HET VOELT ERG WARM

„Veel liefs, Tante Lien”, had ze geschreven op de fotokaart met haar portret, waarop ik haar handtekening had gevraagd. Die bleek daar ook onder te staan, want met enige moeite las ik inderdaad: „Wieteke”. Wieteke van Dort trad op voor de senioren van ons dorp, een aardige geste van de organisatoren van het jaarlijkse dorpsfeest. Vóór de pauze liet ze ons meezingen uit de bundel die al onze schoolmeesters hebben gehanteerd: „Kun je nog zingen, zing dan mee”. Zo heet ook haar speciale programma voor ouderen. Daar stond ze dan, hoog boven de zaal en daar daalde ze van het podium om met microfoon en al de zaal in te lopen. Een, in relatie tot het publiek, jonge vrouw met loshangende haren die er schijnbaar zonder moeite in slaagde om een stukje volkscultuur uit onze jeugd te laten herleven.

„Klein vogelijf op groenen tak”, of „De paden op, de lanen in”, we zongen enthousiast mee, zelfs degenen die via de voorgehouden microfoon onverwacht als solisten moesten optreden. Hoe zou je haar, dat charmante kleine vrouwtje, dat ook kunnen weigeren!

En toen stond er na de pauze ineens een heel andere artieste op het podium. Ook een charmante kleine vrouw, maar nu van middelbare leeftijd. Met ingetogen haardracht en gekleed in sarong en kabaai, de traditionele kledij uit „de Gordel van Smaragd”, haar geboorteland dat zij ons vervolgens voortoverde met liedjes in twee talen.

Ook die Indisch-Nederlandse cultuur deed vertrouwd aan, want hoe vaak heb ik vroeger niet de overigens onbegrepen maleise woorden meegezongen bij de ooit zo populaire krontjongmuziek op de radio.

Vertrouwd maar toch vreemd, die verschijning, bijna als van een vrouw van een andere planeet. Er flitste een herinnering langs mijn netvlies. Ooit had oom Leo uit Indië, met verlof in Nederland, de baboe meegenomen die toen tot zijn jonge gezin behoorde. Een wat oudere vrouw, ook in het lange gewaad dat de kleuren en geuren meebracht van het land rondom de evenaar. Het verre, verre land dat wij alleen kenden van de schoolplaten. Bevolkt met mensen als deze verlegen, dienstbare vrouw die toch de waardigheid uitstraalde van een uitgesproken eigen identiteit.

„Kleren maken de man” (en de vrouw) en niet alleen in het theater. Ik kom daar trouwens zelden meer. Ik ga nog wel eens naar een lezing en natuurlijk kijk ik

televisie. Zo zie je nog eens wat, al heeft dat letterlijk en figuurlijk soms nauwelijks iets om het lijf. Maar letterlijk geldt dit al voor de oudste menselijke culturen. Toch heeft de mens al sinds de steentijd de drang gehad om (delen van) zijn lichaam te bedekken.

Voorlopig niet met textiel, want het weven moest eerst worden uitgevonden. Je kon ook een dierenhuid omslaan tegen de kou. Je kon er zelfs een kledingstuk van naaien, zoals blijkt uit archeologische vondsten van benen of hertshoornen naalden. Ook het voorbeeld van Eva staat niet op zichzelf. Nu nog verhullen vrouwen van een afgelegen stam op de Philippijnen, de grotbewonende Tasaday's, hun schaamstreek met orchideeënbladeren. Dat dit niet (alleen) uit schaamte gebeurt blijkt, naar ik aanneem, uit het feit dat zij ook as op hun lichaam smeren. Trouwens: versieren van je blote lijf is een oud en algemeen cultuurverschijnsel, dat op grote schaal aan de kleding wordt toegevoegd. Niet het minst in onze tijd!

Daarmee ben ik terug bij wat ik met dit verhaaltje bedoel. Kleren aantrekken om je eigen identiteit te onderstrepen. Zowel die van jezelf als die van je groep. Wanneer ik een deskundige hoor vertellen over de traditionele kleding van de Samen in Scandinavië (je mag geen „Lappen” zeggen, want dat is een scheldwoord) en wanneer een televisieprogramma de Indiaanse tradities in Amerika toelicht, dan valt mij één ding op. In een wereld die steeds gelijkvormiger wordt, hebben minderheden steeds meer behoefte om hun eigen identiteit te onderstrepen. Kleding speelt daarbij een grote rol, zeker bij volksgroepen die tot voor kort gedwongen werden om te assimileren met de meerderheid.

De overheidspolitiek om van „Lappen” gewone Noorse of Zweedse burgers en van Indianen doorsnee Amerikanen te maken (waarbij zelfs hun klederdracht verboden werd) is gelukkig op de terugweg. Voor de kleding als groepskenmerk is nu het tegendeel het geval. Of dat ook aan onze kant van de IJssel geldt? Behalve bij het klompendansen zie ik jak en knipmuts wel verschijnen bij feestelijke en officiële bijeenkomsten. Hun draagsters voelen zich dan echte ambassadeurs van de streek. Maar het voelt ook letterlijk wel erg warm!

VAN DE STREEKTAALCONSULENT

STREEKTAAL-NIEJS

Zo as 't d'r non vuursteet, - 16 augustus, deadline (doodliene?) - is het nog wat an de vroege kaante um precies te oawerzeen wat (nog) niejs is as 't Inschrien in oktober oetkeump. A-w het beleawen mangt, stoa-w dan net vuur een belangriek gedoo: het symposium van 14 oktober. Dan he-w in het ITC-gebouw in Eanske de leu bieje mekoar oet verskillende geledingen van Tweante: de industrie, de religie, de cultuur, de media, de zorg, het oonderwies en zo, as alns volgens de plannen verlöp is dan ook de staatssecretaris van 't Ministerie van BZ en de Gedeputeerde van Welzijn oet Oawerriessel doar; en dan wi-w bekieken wat het belang is tweetaligheid. De wetenschap is d'r al achter: de tweetalige opvoeding is **vuurdelig** vuur de taalontwikkeling. Doar he-j het centrale probleem: hoe krie-j de leu zo wied dat ze dat geleuwt en toopast? Viej waren lessens nog op ne mooie oale boerderieje, woer de leu het oale en het nieje allebeaide boetengewoon mooi leuten samengoan, de oale ruutjes en de nieje televisie, de estrikken en ne halogeenlaampe, meaqr de gropmoo dee hoog-hollaands tegen 't klean-keend, want a-j dat neet doot, krig 't wich trammelant as 't noar de skole geet. „Doe jij wel lekker je koek op eten?” Iej zollen oezelf opvretten van nosterigheid, doar mut toch nog wal wat water duur de Regge en 'n Deenkel ear de leu wiezer wordt....

An 't eane van september is d'r dan in Nijverdal/Hellendoorn nen bundel met 8 streektaal-lessen epresenteerd. Deezeelfde lessen zeent het basismateriaal vuur alle skolen in Twente, doar zit ook historie in, en dat kan dan plaatselijk an epast worden. Het tidschrijf Verdan krig een tweede nommer, met as thema HET HOES. Dat tweede deel is oaweral te koop en aandere in elk geval bieje het Van Deirse Instituut. 't Kost nog net gin tientje, en dat vuur 44 bladzieden in mooie kluren op mooi papier! Dan zeent d'r wier cursussen Twents en Twentse cultuur begunnen op verskillende plaatsen, de'r zeent koarkdiensten in de Modersproake, op 17 oktober in almelo, op 24 oktober in Weersel, op 14 november in Roalte, op 28 november in Tubbege, en dan is d'r nen adventsdienst van de Kreenk vuur de Twentse Sproake. De Stichting Twentaal hef wier nen oawend in Nijverdal in 't Spoortheater op 29 oktober en in het Theaterhotel in Almelo op 7 januoari. 'n Kreenk vuur de Twentse Sproak (gangs um een samenwerkingsverbaand met oons VDI an te goan) hef op 1 november nen oetwisseling met 'n Achterhook. Elk joar neuge viej ne aandere nedersaksische regio oet um hier te loaten heuren wat ze doar köant op het gebied van verhalen, gedichten en liederen, en het is de bedoeling dat viej dat van oonze kaante ook doot. Zo he-w kennis emaaft met de Stellingwerven en non dus met 'n Achterhook. Oonderdoems komt d'r verdan nieje oetgaven. Viej neumden al het tidschrijf Verdan, mear doar is ook nen biezeunder mooien CD oet ekömmen van Herman Finkers (tweetalig!) („Zijn minst beroerde liedjes”) en de CD „Versjes” van het duo Hiddink & Schreurs. Doaroet nemme viej één nummer, dat liedje geet ook oawer nen vorm van tweetaligheid.

ACCENT

Van kleins af, toen ik pas kon praatn,
 Hebm mijn ouders van voorn beslist,
 dat ze wouwn probeern mij Hollands te leern,
 zo is 't dus gegaan en zo is 't!
 Want volgns de Libelle ko-j veel meer verteln
 in 't Nederlands as in 't Twents.
 Dus in 't plat te praatn, moest ik altijd laatn:
 want later verstaat je geen mens.

Ik ben wel in Twente geboorn, hoor.
 In een buitenwijk van Almelo.
 In die metropool ging ik jaarn naar skool
 Mar 't aan platpraatn deed ik nooit zo.
 Ik kan 't wel verstaan hoor, daar hoor ik 't te vaak voor,
 Mijn buurn die praatn het ook wat.
 En ook onze slager, toevallig mijn zwager...
 verkoopt al zijn vlees in 't plat.

Na skool ben ik kapster gewordn.
 Ik werkte in Diepmheim en Goor.
 Daarna in 't westn maar daar begon 't pestn...
 Waarvoor had ik eerst nog niet door.
 Hun zeidn da-k een accent had, maar ik praat geeneens plat.
 Hun skoldn me uit voor boerin.
 Mar ze kunn me wat, want ik kom uit de stad.
 Mar het deed toch wel zeer, binnenin...

Mar ik heb ze te pakn genoomn hoor.
 Toen de kapperszaak tien jaar bestond!
 De baas gaf een groot feest; 't personeel is geweest
 in 't theater waar Finkers toen stond.
 Hun lachn en klapn om zijn leuke grapn.
 Mar ik zei aan 't eind van zijn show:
 "Herman praat net als ik en nu he-k dubbel schik...
 Want hij komt uit MIJN stad... Almelo!!

Gerrit Kraa

**'DE NIEUWE TIJD, VOLKSBLAD VOOR TWENTHE EN
OMSTREKEN.
ORGAAN DER SOCIAAL DEMOCRATISCHE ARBEIDERS-
PARTIJ', 1903 - 1918'**

A.L.A. Wevers

In de jaren tachtig van de negentiende eeuw probeerde het socialisme voorzichtig vaste grond onder de voeten te krijgen in Twente. Socialistische voormannen als Gerrit Bennink en Johan Tusveld zaaiden het zaad kwistig uit, terwijl de erbarmelijke werkomstandigheden in de Twentse textielindustrie als een vruchtbare voedingsbodem dienden. Enschede, Hengelo en Almelo kregen in het midden van de jaren tachtig afdelingen van de Sociaal Democratische Bond.

In 1894 scheidden zich de geesten in het socialisme. De sociaal-democraten die op korte termijn via het parlement sociale hervormingen wilden afdwingen splitsten zich af van de sociaal-revolutionairen die door middel van klassenstrijd de socialistische heilstaat wilden bereiken. Eerstgenoemden organiseerden zich in de Sociaal Democratische Arbeiderspartij; laatstgenoemden gingen voortaan als de 'oude beweging' door het leven.

De nieuweling liet de 'oude beweging' al snel achter zich. Terwijl het sociaal-revolutionaire kamp verdeeld raakte in splinterpartijtjes, won de SDAP bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1898 twee zetels. Een daarvan werd opgeëist door kiesdistrict Enschede met Henri Hubert van Kol.

In de strijd om meer kiezers was een eigen spreekbuis onmisbaar. Hierin werd door de oprichting van 'De Nieuwe Tijd' voorzien.

Problemen rond de oprichting

In januari 1899 bezag Henri Hubert van Kol, de SDAP-afgevaardigde voor het kiesdistrict Enschede, de mogelijkheden voor oprichting van een sociaal-democratisch blad voor Twente. In het reeds bestaande Twentse socialistische weekblad 'Recht door Zee' werd 'het toegewijde en vruchtbare optreden van onzen kamerafgevaardigde de Twentsche arbeiders stelselmatig onthouden of verminkt opgedischt'.¹ Het voorstel van Van Kol kwam ter sprake nadat de pogingen om 'Recht door Zee' via een reorganisatie om te vormen tot een sociaal-democratisch blad mislukt waren.² De 'oude beweging' verzette zich fel tegen de oprichting van een nieuw socialistisch blad voor Twente. Immers, 'Recht door Zee' was een vrije tribune voor alle socialistische varianten. Het idee was volgens 'Recht door Zee' ingegeven door strategische overwegingen, verkiezingsmanoeuvres om Van Kol zijn zetel te laten behouden. 'Recht door Zee' vond het verstandiger deze kamerzetel te baseren op een uitbreiding van het socialistische gedachtegoed onder de Twentse bevolking dan op

de uitgave van een nieuw blad. Dit zou slechts averechts uitwerken; van splitsing en tweedracht zouden de fabrikanten profiteren. De SDAP-afdelingen kregen alvast de verantwoordelijkheid voor dit rampenscenario op hun bordje gelegd⁴. Door de halsstarrige houding van de 'oude beweging' besloten de Twentse sociaal-democraten, inmiddels verenigd in de federatie Twente⁵, het weekblad 'de Twentenaar' te gaan uitgeven. Financiële problemen beletten echter dat het blad het drukpersstadium bereikte⁶.

Toen 'Recht door Zee' na 1902 onder leiding van Bernard Lansink een revolutionair-anarchistische koers ging varen en het sociaal-democratische programma openlijk aanviel op de desastreuze gevolgen welke dat zou hebben voor het socialisme en de arbeiders, werden de besprekingen over de mogelijkheden van een Twents sociaal-democratisch blad opnieuw bekeken. Enerzijds zou een eigen blad een invloedrijk propagandamiddel zijn, anderzijds zouden de sociaal-democraten de verdachtmakingen uit het revolutionair-socialistische kamp kunnen weerleggen, iets dat in 'Recht door Zee' niet goed mogelijk bleek. „Steeds weer plaatst ge U op het standpunt dat het wel goed is om de sociaal-democraten uit te maken voor al wat lelijk is en toe te staan dat deze worden gekwalificeerd als dom, onnoozel, leugenaars en bedriegers, maar als deze op de opmerkingen uwerzijds willen antwoorden, dan snoert ge hen de mond.”⁷

In maart 1903 keurde het partijbestuur van de SDAP de voorstellen van de federatie Twente goed en kon tot oprichting van 'De Nieuwe Tijd' worden overgegaan. In Enschede werd een gelijknamige drukkerij opgericht. Zoals te verwachten viel was de reactie van de revolutionair-socialisten uiterst kritisch. „Als het een blad zal worden wat ons reeds de onder de leden der volkskiesvereniging Enschedé verspreide circulaire te zien geeft, dan kunnen we nu reeds voorspellen dat we het zonder twijfel nog wel eens met de heeren sociaal-democraten aan den stok zullen krijgen.”⁸

Op 22 april 1903 verscheen het eerste nummer. Het aantal abonnees steeg vrij snel naar omstreeks 1000 in mei 1904. Vol trots meldde de redactie altijd trouw het aantal nieuwe abonnees, maar verzuimde tegelijkertijd het aantal bedankjes op te geven. Hoewel 'De Nieuwe Tijd' zelf verkondigde dat “zelden een arbeidersblad in zo'n korten tijd bewezen heeft zooveel bestaansrecht te bezitten”⁹ geraakte de krant al snel in een comateuze toestand. Nadat de uitgave eerst tijdelijk werd stilgezet tussen augustus 1914 en april 1915, volgde haar definitieve opheffing in september 1918.

Om zichzelf financieel te kunnen bedruipen waren minimaal 1500 abonnees noodzakelijk. Terwijl het aantal Twentse partijgenoten geleidelijk steeg, bleef het aantal abonnees op 1000-1200 steken. De uitgave was dus voortdurend verliesgevend en trok een zware wissel op de financiën van de afdelingen, omdat een deel van het verlies daaraan werd doorberekend. Met name het besluit van het SDAP-district Emmen en Zuid-Drenthe om samen met de afdeling Zwolle een eigen blad,

'De Sociaal-Democraat', te gaan exploiteren, heeft 'De Nieuwe Tijd' veel abonnees en dus financiële armslag gekost¹⁰.

Oplage blijft achter

De oorzaken voor het geringe aantal abonnees en de netelige financiële toestand die dat met zich meebracht, werden deels bij de krant zelf gezocht. De afdeling Hengelo was van mening dat de krant aantrekkelijker moest worden, bijvoorbeeld met een rubriek 'Van alles wat'. Bovendien kon de vaak ellenlange en saaie correspondentie wel wat beknopter en levendiger worden geschreven. SDAP-coryfee J.W. Albarda vroeg zich af of er in Twente geen partijgenoot was "die de teekenstift kunstig hanteerde, zoodat de courant kon worden opgefrist met een plaat."¹¹

Naast de inhoud van de krant vormde de volstrekt ontoereikende colportage in de ogen van de federatie Twente een belangrijke oorzaak. Het gros van de sociaal-democraten durfde in het anti-socialistische klimaat in Twente niet openlijk voor hun overtuiging uit te komen of was domweg niet bereid met de krant te gaan leuren¹².

De situatie noodzaakte tot het aanleggen van een aantal noodverbanden om het bestaan van 'De Nieuwe Tijd' te rekken. De colportagegrenzen werden verlegd naar de Gelderse Achterhoek, Salland, Zwolle en de Drentse veenstreken. Daarnaast kwam er een stelsel van wijkagenten dat het contact met de achterban en de correspondentie uit de afdelingen moest bevorderen. Op de kiesrechtmanifestaties en de 1-mei-vingingen werd de krant in grote aantallen gratis verspreid.

Een krachtige bestrijding van waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak, de gebrekkige redactievoering, werd echter verwaarloosd. In de vele jaren dat de Twentse sociaal-democratie het moest stellen zonder bezoldigde propagandisten, werd de krant in de avonduren veelal gevuld door gelegenhedsjournalisten en dito redacteurs. Vanzelfsprekend ging dit ten koste van de kwaliteit en continuïteit. „De Nieuwe Tijd ontbeerde in toenemende mate een frisse geest en werd met weinig plezier gelezen.”¹³ De oorspronkelijke plannen om de krant na verloop van tijd tweemaal per week te laten verschijnen, konden gevoeglijk worden vergeten.

Stuiptrekkingen

Na eerst nog twee maal in een verkleind formaat te zijn verschenen, werd op 22 augustus 1914 op uitdrukkelijk verzoek van het hoofdbestuur van de SDAP de uitgave gestaakt. De oorlogsomstandigheden en de penibele financiële situatie die deze voor de SDAP met zich meebracht, maakten verdere uitgave onverantwoord. De federatie Twente kon niet anders dan akkoord gaan, maar probeerde het hoofdbestuur te bewegen de Twentse sociaal-democratie ruimte ter beschikking te stellen in het landelijke partijblad 'Het Volk'¹⁴.

Vier maanden later reeds, november - december 1914, werden in het federatiebestuur de mogelijkheden tot heruitgave besproken. In 'Het Volk' kwam Twente er niet aan

Provinciale Meeting

voor Algemeen Kiesrecht
te Zwolle,
Zondag 19 Augustus, half 2,
op het Eilandje in het Engelsche werk.

SPREKERS:

W. H. Vliegen van Amsterdam,
J. F. Tijhof van Enschede en
Mevr. R. Vos-Stel van Wester-Emden.

MEDEWERKING DER

Muziekverenigingen Sempre Crescendo van Almelo
en Kunst aan 't Volk te Lonneker
en de Volkszangvereniging, Hengelo, en Stem des Volks, Zwolle.

Entree 10 cent. Entree 10 cent.
Terrein 1 uur geopend.

Na afloop der meeting

Optocht met muziek en vaandels.

De van buiten Zwolle komenden verzamelen *half 12* op het Stations-
plein Zwolle en gaan met muziek naar de meeting.

Allen op naar Zwolle. Op voor het Algemeen Kiesrecht.

Drukkerij „De Nieuwe Tijd“, Beltstraat, Enschede.

Flugschrift naar aanleiding van de Overijsselse provinciale
meeting voor algemeen kiesrecht te Zwolle op 19 augustus 1906
(collectie I.I.S.G.).

te pas, terwijl het “gemis aan een eigen tribune sterk wordt gevoeld.”¹⁵ Ondanks interne discussies over de financiële onzekerheid van een heruitgave - men voorzag slechts 800 abonnees -, samenstelling van de redactie en de omvang van het verspreidingsgebied, slaagde de federatie Twente erin het provinciale gewest Overijssel van de SDAP van het propagandistisch belang van een zelfstandig Twents blad te overtuigen. Na enkele vertragingen verscheen op 1 mei 1915 onder verantwoordelijkheid van het provinciale gewest Overijssel de krant opnieuw. Nu niet meer als specifiek Twents orgaan, maar als sociaal-democratisch weekblad voor de hele provincie Overijssel¹⁶.

Lang heeft dit tweede leven echter niet geduurd. In september 1918 werd de uitgave definitief gestopt. Reeds in het jaarverslag over 1915 was sprake van een financieel onhoudbare situatie. Vierhonderd nieuwe abonnees waren noodzakelijk om kostendekkend te kunnen werken. Met een deugdelijke redactievoering en colportage zou dit in een industriële regio bij uitstek als Twente, geen probleem mogen zijn. Juist deze factoren lieten echter te wensen over¹⁷.

Het sociaal-democratisch gehalte

Een team van vooraanstaande partijgenoten onder leiding van redacteur-administrateur J. van Blanken was de eerste maanden verantwoordelijk voor de inhoud van 'De Nieuwe Tijd'. In 1905 werd hij vervangen door J.F. Tijhof uit Enschede, bezoldigd propagandist-redacteur voor de SDAP tegen een vergoeding van f 12,- per week. Van het vaste team SDAP-coryfeeën - H.H. van Kol, W.H. Vliegen, H.R. Holst, G.W. Melchers, M. Mendels, H. Spiekman - leverde slechts eerstgenoemde regelmatig een bijdrage. De klinkende namen van de anderen fungeerden waarschijnlijk als lokkertje. Al vrij snel stapte de een na de ander op. „Nu, 't waren meer paradepaarden dan werkelijk goed trekkende paarden.”¹⁸ Wanneer de redacteur-propagandist wegviel, werd toevlucht gezocht in lapmiddelen als breedvoerige correspondentie uit de afdelingen, een feuilleton en advertenties om de krant te vullen. De opmaak en inhoud vertoonde veel overeenkomsten met het andere Twentse socialistische weekblad 'Recht door Zee', maar in de vaste rubrieken kwam het sociaal-democratische karakter van de krant duidelijk naar voren. In de 'Kamerkroniek', 'Uit de Provinciale Staten', 'Uit de gemeenteraad van' en 'Uit de vakbeweging' werd de sociaal-democratische arbeid uitgebreid toegelicht. In 'Binnen- en buitenland' kwam de situatie in de (inter)nationale arbeidersbeweging aan bod. Voor het plaatselijke nieuws - van het verslag van een feestavond van een sociaal-democratische toneelvereniging tot een loonactie op een fabriek - werd voor elke afdeling een plaatsje ingeruimd. 'Van hier en ginds' gaf een overzicht van het algemene Nederlandse nieuws. In de rubrieken 'Tot aanval en verweer', 'Van den overkant' en 'Ingezonden stukken' werd gepolemiseerd met de sociaal-revolutionaire oppositie en de Twentse christelijke bladen. De correspondentie uit Zwolle en

Drenthe, het feuilleton en een grote hoeveelheid advertenties completeerden de inhoud.

Socialistische stokpaardjes als het militarisme, de kerk, het staatsgezag, de arbeidsvoorwaarden en het arbeidersvijandige beleid van de liberale en confessionele kabinetten werden veelvuldig bereden. Het leeuwendeel van de aandacht en waardering ging echter uit naar het praktische handwerk van sociale hervormingen door de sociaal-democraten in de Tweede Kamer. De toonzetting van de 'De Nieuwe Tijd' was duidelijk gematigder, minder opruiend dan van 'Recht door Zee'.

Het meest essentiële strijdpunt tussen de sociaal-democratie en haar revolutionair-socialistische oppositie vormde hun verschillende opvattingen ten opzichte van het staatsgezag. Tegenover de vernietigingstheorie van de oppositie stelde de sociaal-democratie juist de veroveringstheorie. De staat en de staatsmacht dienden veroverd te worden door en in het voordeel van de arbeidersklasse. Parallel aan deze overtuiging besteedde „De Nieuwe Tijd” veel aandacht aan de manier waarop dit moest gebeuren: via kiesrechtacties en kiezerskweek naar algemeen kiesrecht.

Naast de principiële tegenstellingen tussen de sociaal-democratie en de 'oude beweging' liepen ook persoonlijke tegenstellingen als een rode draad door de inhoud van 'De Nieuwe Tijd.' Het niveau van de discussies gleed nogal eens af van inhoudelijke kwesties naar persoonlijke kibbelarijen en hatelijkheden. Bernard Lansink, sinds 1902 de leider van de revolutionair-socialisten in Twente, werd „Tsaar Bernard I van Twente” genoemd wiens “wauwelpraat ons koud laat. In de Nieuwe Tijd zullen we zijn uitwerpselen niet meer opnemen, die staat te hoog. Laat hij ze gerust opnemen in zijn eigen riool, pardon orgaan, dan weet hij tenminste dat ze geplaatst worden in een blad dat in den regel denzelfden reuk verspreidt als een beerput en dat is niet den aangenaamsten.”¹⁹ Hoewel de redactie van 'De Nieuwe Tijd' zich meermalen voornam om de vuilspuiterij van de oppositie te negeren, voelde zij zich even zo vele malen genoodzaakt de leugens en lasterpraatjes te weerleggen. Immers, de sociaal-democratie moest zich wel duidelijk profileren ten opzichte van de revolutionair-socialisten, omdat ze grotendeels in dezelfde vijver visten. Bovendien trachtte de sociaal-democratie door een duidelijk gematigder opstelling aanhang te winnen in andere, met name confessionele kringen. Daartoe nam ze afstand van socialistische principes als revolutie en klassenstrijd en bracht "De Nieuwe Tijd" - overigens in navolging van 'Recht door Zee' - een onderscheid aan tussen de theorie van het Christendom waarin ze zich goed kon vinden en de alledaagse verwerpelijke geloofspraktijk welke de religieuze arbeiders in slaap suste.

Concluderend kunnen we vaststellen dat de pogingen van 'De Nieuwe Tijd' om zich door een gematigde en reformistische opstelling te presenteren als hét blad voor de moderne Twentse arbeider jammerlijk mislukt zijn. Terwijl kiesdistrict Enschede rond de eeuwwisseling diverse keren een sociaal-democraat naar Den Haag

afvaardigde, leidden redactionele problemen, de wisselende kwaliteit van de krant en een tekortschietende colportage tot een kwakkelend bestaan.

NOTEN

1. Het artikel is ontleend aan: A.L.A. Wevers, 'Een onbebouwde akker. Socialisme in Twente 1880 - 1914' (Utrecht, 1987). Ongepubliceerde doctoraalscriptie.
2. Recht door Zee, 4 april 1903, circulaire uitgegeven door de Volkiesvereniging Enschede
3. Recht door Zee, 8 mei 1899
4. ibidem. In feite was de splitsing na de kamerverkiezingen van 1987 al een feit.
5. De federatie Twente vormde een overkoepelend overlegorgaan waarin de diverse Twentse afdelingen van de SDAP samenwerkten. Enschede, Hengelo en Almelo hadden hun afdelingen, terwijl de uitgestrekte gemeente Lonneker er aanvankelijk zelfs zeven kende. Met uitzondering van afdeling vier - Glanerbrug - leidden ze een bestaan in de marge.
6. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) dossiernr. 2769, 27 maart 1903
7. Recht door Zee, 24 januari 1903
8. ibidem, 4 april 1903
9. De Nieuwe Tijd, 7 januari 1905
10. ibidem, 20 juli 1908
11. IISG, notulen federatie Twente, 15 december 1912
12. ibidem, 27 april, 1913
13. ibidem, dossiernr. 771, 2 februari 1915
14. ibidem, dossiernr. 2769, 17 augustus 1914
15. ibidem, notulen federatie Twente, 17 januari 1915
16. ibidem, dossiernr. 771, 7 februari 1915, 7 maart 1915, De Nieuwe Tijd, 1 mei 1915
17. ibidem, 31 december 1915
18. De Nieuwe Tijd, 20 februari 1904
19. ibidem, 20 april 1907

TWEE EREPENNINGEN

J.E. Gieskes

In 1896 kreeg Enschede een fantastische burgemeester. Zijn naam was Edo Bergsma, en hij was voordien burgemeester van de kleine Friese gemeente Het Bildt.

Hij had niet veel van zijn sollicitatie verwacht. Het zou een grote stap zijn van een onbetekenend dorpje naar een van de snelst-groeiende steden van het land, en hij was nog maar 34 jaar oud. Bovendien had hij kort daarvoor de minister van Binnenlandse Zaken, Mr. Sam van Houten, in een brochure aangevallen op diens vergelijking van de armoede in Friesland met die van Overijssel. Kwam de benoeming voor hemzelf dus als een verrassing, voor Enschede was het een schot in de roos. In de 36 jaar van zijn bewind - hij zou pas met 70 jaar afscheid nemen - groeide het inwonertal van nog geen 20.000 tot 52.000, en er kwam ongelofelijk veel tot stand: hervormingen in alle gemeentelijke diensten, tal van nieuwe scholen waaronder de Textielschool, aanleg van de Singels, tram (TET) en spoorverbindingen, gebouwen voor Gemeentewerken, het politiebureau en een prachtig nieuw stadhuis, het Twente-Rijnkanaal, het vliegveld en zo voort.

Van 1914 af streed hij voor annexatie van de gemeente Lonneker die, als een ring om de stad, iedere uitbreiding onmogelijk maakte. Na 20 jaar werd deze uitbreiding een feit, twee jaar na zijn aftreden. Enschede kreeg er 35.000 inwoners bij. Maar ook nationaal heeft hij veel functies bekleed. Zo was hij, om maar wat te noemen, oprichter en lange jaren voorzitter van de ANWB, lid van de Eerste Kamer, voorzitter van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Toen hij in 1948 overleed werd zijn graf op de Oosterbegraafplaats gesierd met een gedenksteen, geschonken door de Enschedese bevolking. Hetgeen bewijst dat Enschede hem, 16 jaar na zijn afscheid, nog niet vergeten was. Het was te verwachten dat er, toen zijn afscheid op 15 juli 1932 naderde, iets bijzonders moest gebeuren, en het initiatief daartoe ging uit van de gemeentesecretaris C.F. Klaar, die gedurende 32 jaar Bergsma's rechterhand was geweest. Nu was er in 1927 al een gemeentelijke legpenning tot stand gekomen, ontworpen door de Koninklijke Begeer, destijds nog in Voorschoten. De aanleiding was het feit dat een stadgenoot, J.B. Scholte, als tweede piloot de beroemde eerste passagiersvlucht naar Nederlands Indië had volbracht op 23 juli 1927, zoals de keerzijde vermeldde. De voorzijde toonde het gemeentewapen van Enschede.

De keerzijde is vernietigd, dat gebeurde bij gelegenheidsspenningen bijna altijd. De matrijs van de voorzijde bleef in bewaring bij de firma Begeer en kon, en zou ook nog ettelijke malen worden gebruikt. Mijn vermoeden dat, ook al vanwege het gebruikte lettertype, de grote Chris van der Hoef de ontwerper zou zijn, bleek bij onderzoek in het archief van Begeer niet juist te zijn: de voorzijde is een modelé van J.Ph. van Zegveld, de keerzijde van A. Urban.

In 1923, toen de ANWB veertig jaar bestond, was Bergsma met een penning vereerd.

Een penning om, voorzien van een inscriptie, aan verdienstelijke leden en relaties te worden uitgereikt.

Nu wilde Klaar, en de gemeenteraad stond daarachter, een gouden afslag van de penning uit 1927, mét het 'Eereburgerschap', aan de scheidende burgemeester aanbieden.

Het is interessant om de desbetreffende correspondentie te volgen, die nog in het Gemeentearchief aanwezig is.

Opvallend is daarbij de prijs, in de offerte genoemd: het slaan van een penning van 80 gram goud voor f 165.-! Verder is het raar dat men op zo'n laat tijdstip tot actie kwam: op 16 juni wordt de opdracht gegeven, op 15 juli moet de penning al worden aangeboden, de extreem snelle uitvoering, en het feit dat er in de briefwisseling niet over tijdgebrek wordt gerept. Ondanks fax en e-mail zou dat tegenwoordig heel wat meer voeten in aarde hebben.

Naast de gouden afslag kwamen er drie in brons, één voor de gemeente zelf, één die werd aangeboden aan het Koninklijk Penning Kabinet, toen nog in Den Haag, en de

laatste voor onze eigen Oudheidkamer. Die werd in dank aanvaard door de toenmalige directeur J.H. van Heek, en ligt nog steeds te rusten tussen de andere schatten in het Van Deinsse Instituut, naast een bronzen halfbroer die werd aangeboden aan de gemeentesecretaris C.F. Klaar, toen deze zelf in 1936 afscheid nam. Ook als iemand die van grote invloed is geweest op de groei en bloei van Enschede.

Foto's: Wim Kampjes, VDI

Bronnen

Gemeentearchief Enschede.

Dr. A. Benthem, 'Geschiedenis van Enschede'.

L.A. Stroink, 'Stad en Land van Twente'.

Jh. Ir. A.C. von Weiler, 'Penningen Kon. Begeer'.

Archief Kon. Begeer: J.C.P. Weber, Account Manager.

Twentsche Courant, dd. 3-7-1982.

Koninklijk Penning Kabinet: Chris van der Hoef (1875-1933)

Boekennieuws

BOEKBESPREKING

Eind 1998 verscheen de vertaling van: **Jacob Revius, Licht op Deventer.**

De geschiedenis van Overijssel en met name de stad Deventer

Het is Boek 6 van de uitgave van 1651 van Jacobi Revii: *Daventriae Illustratae sive Historiae Urbis Daventriensis*, een vorstelijke uitgave welke zich sinds jaar en dag bevindt in de bibliotheek van de Oudheidkamer Twente, nu dus in het Van Deirse Instituut.

Het was altijd erg frustrerend voor mij, als frère ignorant in de klassieke talen, om bekende namen tegen te komen in het kostbare boek, zonder de tekst te begrijpen. Nu ligt er een wereld van informatie open in het hedendaagse Nederlands. Prachtig rijgen zich de zinnen op een archaïstische wijze aan. Aangrijpend is de taal versterkt door de dramatiek, die overkomt uit de periode 1619 - 1640.

Wat toen, aan het einde van de Tachtigjarige Oorlog zich nog allemaal afspeelde, wat toen werd ondernomen, dat alles vond zijn neerslag in de Provincie en ook in Twente. Er wordt verteld (door een tijdgenoot!) over Rovenius, Frederik Hendrik, Prins Maurits, Hendricus van den Berg. Revius kende een remedie tegen de pest en hij filosofeert met zijn collega's over een middel tegen somberheid.

Dit zijn maar een paar grepen uit zijn oeuvre.

Na het dagboek van Johannes van Lochem, prior van Albergen, vind ik dit 'Licht van Deventer' een van de mooiste ontdekkingen tussen de aanwinsten (geschonken als recensie-exemplaar) van de bibliotheek van het VDI.

D.T.

Jacobus van Deventer, 'Licht op Deventer. De geschiedenis van Overijssel en met name de stad Deventer'. Boek 6 (1619 - 1640).

Uit het Latijn vertaald en toegelicht door A.W.A.M. Budé, G.T. Hartong en C.L. Heesakkers.

Uitgave i.s.m. de Overijsselse Bibliotheekdienst door Verloren, (Hilversum 1998)

175 p., 25 x 17 cm, facsimilé's

Trefwoord: Historie, oude Drukken

ISBN 90 65550 597 0

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK VAN DEINSE INSTITUUT

Het Oversticht. Jaarverslag 1998

De Horte, een beeld van een huis;

Frits David Zeiler en Joos Lensink. Uitgave Stichting IJsselacademie (Kampen, 1999).

Sporen in zandsteen/Spuren in Sandstein; Div. auteurs; tekstboek bij gelijknamige tentoonstelling maart 1999 - zomer 2001, div. plaatsen in Nederland en Duitsland. (Coesfeld, 1999).

Wat zit er achter? 65 jaar prov. afd. van de Ned. Bond van Plattelandsvrouwen, Overijssel. L.J.A.Hilberink e.a. (Zwolle, 1998).

J'accuse; de zaak Vermaning; A.Wouters ('s-Hertogenbosch, 1999)

COLLECTIE ARCHIVALIA B.G.CROMHOFF, 17DE - 19DE EEUW

Over omvang en samenstelling van het familiearchief Cromhoff was tot voor enkele jaren niet veel meer bekend dan wat daarover bij het Centraal Register van particuliere archieven in Den Haag was vastgelegd. Slechts in enkele gevallen was het mogelijk bepaalde stukken in Deurningen in te zien, zoals mij werd toegestaan met betrekking tot die over de Hof Espelo. Een deel van het archief kan nu echter te Zwolle op het Rijksarchief worden geraadpleegd. Het toegangsnummer is 586 en de plaatsingslijst volgt hieronder.

Met dank aan de heer B.G.Cromhoff voor de hiermee aan historisch geïnteresseerden geboden faciliteit.

J.H.R.Wiefker.

- PLAATSINGSLIJST -

Ia-Ig Diverse bundels bevattende:

- Ia Stukken betreffende Schophaus.
- Ib Stukken betreffende de Hervormde Gemeente Losser tijdens het predikantschap van ds. J.Keller en ds. H.Keller.
- Ic Stukken betreffende de advocatenpraktijk van dr.J.F.Hulsken.
- Id Stukken betreffende het beheer van de goederen van wijlen G.D.Palthe.
- Ie Stukken betreffende Von Münchhausen-Oldemöle.
- If Stukken betreffende de Poppe.
- Ig Koopbrieven van Gerrit Cromhoff en erfgenamen.

IIa-IIk Diverse bundels en katernen bevattende:

- IIa Kladderboek van Jan Teylers 1796.
- IIb Stukken betreffende de erve Lutke Wolderink.
- IIc Stukken betreffende Stroink-Keller.
- IId Stukken betreffende de nalatenschap van ds. J.Keller.
- IIE Stukken betreffende het kantoor aan de Hengelosche straat.
- IIf Stukken betreffende Lasonder-Ypkemeule.
- IIg Stukken betreffende vijf verschillende rechtszaken, o.a. het proces over de Bentheimse archieven.
- IIh Stukken betreffende Kok-Hulskén, koopbrieven, schuldbekentenissen, hypothecken, aangiften van de 50ste penning enz.
- IIi Brieven van Keller.
- IIj Diverse losse stukken, o.a. brandspuit van Jan van der Heyde.
- IIk Stukken betreffende Jan Froom.

IIIa-IIIh Diverse bundels bevattende:

- IIIa Stukken betreffende Kroonskamp.
- IIIb Stukken betreffende Hulskén.
- IIIc Diverse papieren van Wijntjes betreffende boerderijen, hypothecken enz.
- IIId Stukken betreffende huizen te Lossér.
- IIIe Diverse papieren van de fam. Hulskén.
- IIIf Stukken betreffende Teusink en Olde Teusink.
- IIIg Brieven Stroink-J.Keller.
- IIIh Brieven Keller.

IVa-IVc Diverse pakken bevattende:

- IVa Officiële publicaties van de Staten Generaal, de Staten van Overijssel, de Stadhouder van Overijssel, De Staten van Holland en West- Vriesland, het Koninkrijk Holland, alsmede lijsten van te verkopen domeinen.
- IVb Brieven van en aan ds.H.H.Hulskén en mej.H.Hulskén.
- IVc Stukken betreffende het proces erve Hidder te Lutte.

Va-Vg Diverse bundels bevattende:

- Va Stukken betreffende de nalatenschap van mej.Coopten.
- Vb Stukken betreffende het kokshuis op het hof van Oldenzaal e.a. huizen te Oldenzaal, Kok-Hulskén.
- Vc Diverse almanakken (10 stuks).
- Vd Stukken betreffende de erve Luttkhuis.
- Ve Brieven e.a. stukken van Amelia ten Cate (geb. Stroink).
- Vf Studie-getuigschriften van Keller en Hulskén.
- Vg Brieven van Georgius Leurink, broer van Aleida Keller-Leurink.

VIa-VII Diverse bundels bevattende:

- VIa Stukken betreffende de nalatenschap van E.A.Hulsken-van Diest.
- VIb Stukken betreffende de nalatenschap van dr.J.F.Hulsken.
- VIc A.C. ten Teylers.
- VId Uittreksels uit de markeboeken van Losser, Lonneker en Rossum.
- VIe Stukken betreffende Ypkemeule.
- VIf Gerechtelijk stuk Ahaus, Cromhoff-Stenvers Wildering, 1838.
- VIg Hypotheken en schuldbekentenissen Cromhoff-Ter Meulen.
- VIh Div. stukken, o.a. betreffende de Bleek, Cromhoffsbleek en Waandersbleek.
- VII Schuldbekentenissen wed. Lamb. Teylers.
- VIIj Hypotheek G.J. en J.Austij te Losser.
- VIIk Stukken betreffende div. onroerende goederen van Cromhoff.
- VII Div. stukken betreffende Teylers-Cromhoff.

VIIa-VIIIf Diverse buldels en één deel bevattende:

- VIIa Boek van ontvang en uitgave van G.D.Palthe als voogd van de minderjarige J.H.Hulsken, 1791.
- VIIb Stukken betreffende Jan Bos en Boswönner.
- VIIc Stukken betreffende Welselo en Kotman in de Lutte.
- VIIId Stukken betreffende de familie Costers.
- VIIe Stukken betreffende de verantwoording van het beheer van de voogden van J.H.Hulsken.
- VIIIf Stukken betreffende de erfeniskwestie Bussier.

VIIIa-VIIIk Diverse pakken betreffende het proces Van Rensen, niet nader geordend.

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen.

Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop -verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-2428744*

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 074 - 3764792
GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

*Algemene en
Wetenschappelijke Boeken
en Tijdschriften*

*Kantoorartikelen en
Schrijfwaren*

School- en Studietoeken

Multimedia

Broekhuis HENGELO

Enschedeesestraat 19 Telefoon (074)2910267 Fax (074)2913892
E-mail: boekhandel.broekhuis@wxs.nl

Broekhuis ENSCHEDE

Marktstraat 12 Telefoon (053)4325210 Fax (053)4340550
E-mail: boekhandel.broekhuis@wxs.nl

Campus BOEKHANDEL

Drienerburght Telefoon (053)4892414 Fax (053)4327229
E-mail: campus.boekhandel@tip.nl

Hilarius Broekhuis ALMELO

Koornmarkt 24 Telefoon (0546)456717 Fax (0546)811831
E-mail: hilariusbroekhuis@kwik-net.nl

Libris

HUIZE HÖLTERHOF

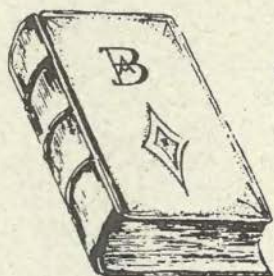
Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 0543 - 4611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053 - 4314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde bandboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*